

Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej

dr Katarzyny Jastrzębskiej

Sztuka uważności. Problemy pisarstwa Anatolija Kima

1. Dr Katarzyna Jastrzębska, adiunkt w Katedrze Literatury Rosyjskiej XX i XXI wieku Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ, tytuł mgra uzyskała w 1992 roku, tytuł doktora w 1998. Na podstawie zestawienia dat można sądzić, że rozwój naukowy habilitantki przed zatrudnieniem jej na stanowisku asystenta w Zakładzie Teorii Literatury i Przekładu w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej UŚ w 1997 roku był tak samo dynamiczny jak i po zatrudnieniu w charakterze pracownika naukowo-dydaktycznego. Już w czasie studiów habilitantka brała czynny udział w konferencjach naukowych, a po ich ukończeniu mimo braku zatrudnienia na uczelni kontynuowała pracę naukową. Doktoryzowała się na podstawie rozprawy *Rosyjska i polska literatura łagrowa we wzajemnych przekładach. Tekst i kontekst kulturowy*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Piotra Fasta.
2. Od 2009 roku dr K. Jastrzębska jest adiunktem w Katedrze Literatury Rosyjskiej XX i XXI wieku w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ. Przez ostatnie 10 lat czynnie uczestniczy w życiu naukowym – jako referentka bierze udział w wielu

konferencjach krajowych i zagranicznych (m. in. w Tambowie, Hradec Karlove, Wilnie), jak też organizuje cykliczne międzynarodowe konferencje naukowe w macierzystej jednostce. O jej aktywności świadczą przede wszystkim liczne prace naukowe powstałe w ostatnim dziesięcioleciu.

Dr Katarzyna Jastrzębska opublikowała :

przed doktoratem :

- 4 artykuły naukowe
- 1 recenzję

po doktoracie :

- 15 artykułów naukowych (w tym 2 współautorskie) – 4 z nich - po rosyjsku;
- 3 książki (w tym 1 we współautorstwie) :
- K. Żemła (Jastrzębska), *Przetłumaczyć lagier. Rosyjska i Polska literatura lagrowa we wzajemnych przekładach*, Katowice 2000.
- P. Fast, K. Jastrzębska, *Wczesna twórczość Anatolia Kima. Wybrane zagadnienia poetyki i interpretacji*, Katowice 2006
- K. Jastrzębska, *Sztuka uważności. Problemy pisarstwa Anatolia Kima*, Kraków 2011

redakcja książek :

- *Komparatystyka literacka a przekład*, red. P. Fast, K. Żemła, Katowice 2000
- *Przekład w historii literatury*, red. P. Fast, K. Żemła, Katowice 2001
- *Szkoła moskiewska w literaturze rosyjskiej*, red. P. Fast, K. Jastrzębska, współpraca A. Mrózek, Częstochowa 2007

2 recenzje

1 przekład tekstu naukowego (we współautorstwie z A. Mrózek).

3. Ogólny dorobek naukowy Katarzyny Jastrzębskiej jest wystarczająco duży; prezentuje się jako spójny i zróżnicowany merytorycznie. Dotychczas opublikowane przez nią prace wskazują na szeroki horyzont zainteresowań naukowych, obejmujących obszary problematyki kulturowej oraz teoretyczne aspekty procesu literackiego. Refleksja krytyczna Pani Jastrzębskiej skierowana jest zarówno na specyfikę gatunkową dzieł, jak też na ich złożoną strukturę poetycką oraz obszerny, ujmowany w kategoriach interdyscyplinarnych kontekst procesu historycznoliterackiego w Rosji. Znacząca część prac Autorki recenzowanego dorobku stanowi nowatorska próba rozpatrzenia złożonej problematyki i poetyki wielu dzieł współczesnej literatury rosyjskiej (por. np. studia nad utworami Zamiatina, Bułhakowa, Kima i in.) Obiektem pogłębionej analizy są zjawiska artystyczne odnoszące się do topiki, motywiki oraz symboliki w aspekcie kulturowym i filozoficznym, (np. artykuły : *Ikony kulturowe w „Mistrzu i Małgorzacie” M. Bułhakowa* lub *Rzeczy (nie) na marginesie. Wokół prozy Anatolija Kima*).

Poprzez analizę znaków przestrzeni artystycznej w sferze kreacji i autokreacji Autorka przedstawia nowatorskie propozycje interpretacyjne świata przedstawionego w twórczości wybranych pisarzy rosyjskich. W swych rozważaniach przekracza klasyfikację kulturowej ponowoczesności zjawisk literackich, zdecydowanie kreśli przestrzeń metafizycznej eksterioryzacji istnienia człowieka. W tym spektrum badawczym habilitantka porusza się dość swobodnie , stale poszerzając krąg zainteresowań naukowych. Znalazły one wyraz w wielu referatach wygłaszanych w języku polskim lub rosyjskim na konferencjach krajowych i zagranicznych oraz w licznych artykułach, w tomach zbiorowych, w tym także wydanych w jej macierzystej uczelni (redagowanych lub współredagowanych przez habilitantkę). Podjęta w rozprawie problematyka rozwija się sukcesywnie, na wstępnym etapie jest przedstawiana w artykułach (8), pełny wymiar znajduje się w monografii. Z dostarczonych przez Panią Jastrzębską danych bibliograficznych widać, że Autorka publikuje w różnych źródłach naukowych, zarówno w kraju jak i za granicą.

Osobny, wyraźnie zaznaczający się obszar badań habilitantki to szeroko rozumiane problemy przekładu : teoretyczne , związane z konfrontacją języka polskiego i rosyjskiego, dotyczące zjawisk składających się na kontekst międzykulturowy, ważnych kulturowo kategorii

semantycznych. Spośród wielu prac poświęconych tym zagadnieniom, zamieszczonych w różnych źródłach naukowych, zdecydowanie wyróżnia się książka Pani K. Jastrzębskiej, *Przetłumaczyć łagier. Rosyjska i polska literatura łagrowa w wzajemnych przekładach*, Katowice 2000. Opublikowany tekst rozprawy, w całości poświęcony problematyce literatury łagrowej, jest opracowaniem porządkującym. Autorka ustala cechy wspólne i odrębne rosyjskiej i polskiej literatury łagrowej, wskazuje na strategie interpretacyjne stałych komponentów tworzących ramy kompozycyjne modelowej struktury utworów. W oparciu o wyodrębnione komponenty (rozdziały pracy), autorka dokonuje podziału w każdym z nich na części, „argumentacyjną”, wynikającą z ustaleń kompozycyjnych oraz translatologiczną służącą do ustalenia transformacji, które decydują o kształcie tłumaczonego utworu.

Zagadnienia przekładoznawstwa, obecne zazwyczaj w pracach K. Jastrzębskiej, stanowią ważny nurt dla jej działalności naukowej w aspektach : „komparatystyki, kultowości tłumacza i kanoniczności tekstu”.

W kolejnej książce Pani K. Jastrzębskiej, wydanej po doktoracie we współautorstwie z P. Fastem, *Wczesna twórczość Anatolia Kima. Wybrane zagadnienia poetyki i interpretacji*, Katowice 2006, Autorka dokonuje wnikliwej analizy twórczości pisarza sytuując ją w kontekście zmian, jakie zachodziły w literaturze rosyjskiej drugiej połowy XX i początku XXI wieku. W opinii krytyków i historyków literatury twórczość Kima nie zawsze była doceniana. Pisarz pozostawał w cieniu bardziej eksponowanych twórców z tzw. „szkoły moskiewskiej”. Habilitantka eksponuje twórczość pisarzy najbardziej reprezentatywnych dla tego ugrupowania m.in. W. Makanina, któremu poświęciła znakomity artykuł analityczny, *Czużoj w „Antilidierie” Władimira Makanina*, ale nie zapomniała również o Kimie. Już na wczesnym etapie jego twórczości zdecydowanie uwidacznia się inny, niewpisujący się w ogólną panoramę prezentacji artystycznej model świadomości kreowanego bohatera. Obraz osobowości wyzwolonej spod uwarunkowań politycznych, społecznych i egzystencjalnych tworzy byt uniwersalnej przestrzeni, w której każda rzecz, każde zjawisko, każde istnienie, staje się symbolicznym, modelowym obrazem współodczuwania, współprzeżywania i współistnienia. Język tak pojętej „soborowej rzeczywistości” opiera się na pojęciach o proveniencji etycznej : „łosu, śmierci, nieśmiertelności, twórczości itp.” Obraz uduchowionej kreacji potwierdza znakomicie przeprowadzona analiza kategorii struktury poetyckiej świata przedstawionego. (Do tej kwestii wrócę przy ocenie monografii).

4. Przedstawiona do recenzji **rozprawa habilitacyjna** *Sztuka uważności. Problemy pisarstwa Anatolia Kima* (Kraków 2011) liczy 204 strony z obszerną bibliografią, złożoną według mojego rachunku z 233 pozycji, a także z wykazu źródeł (słowników, encyklopedii, przewodników). Całość dopełnia skondensowane streszczenie w języku angielskim.

Struktura rozprawy habilitacyjnej K. Jastrzębskiej wyraźnie rozkłada się na dwie części. Pierwsza, obejmuje kontekst historycznoliteracki i biograficzny świadomości twórczej Anatolia Kima, w drugiej zaś, Autorka koncentruje się na analizie i interpretacji komponentów wizji światopoglądowej pisarza. Są nimi pojęcia, które wyraźnie sytuują się w przestrzeni kulturowej percepcji świata (koncepcja śmierci i przemijania, obrazu artysty, poglądu na naturę człowieka, topos wędrowki, wreszcie kategoria wieńcząca dzieło - uniwersalizm i strategia eurazjanizmu geopolitycznego).

(1) Wybór problematyki został przemyślany i uzasadniony. Zgadzam się z opinią wypowiedzianą przez Autorkę studium o konieczności przybliżenia kreacji artystycznej autora *Lotosu*, jeszcze przecież tak mało znanego szerokiej opinii publicznej w Polsce. Eksponowana przez Autorkę problematyka uniwersalizmu duchowego, będąca wynikiem permanentnej zmiany dramatycznych zmagania człowieka z przeciwnościami losu urzeczywistnia aksjologię duchowej jedności z metafizyczną przestrzenią dobra wyrażonego w kategoriach wspólnotowości, prawdy, miłości i szczęścia.

(2) Klarownie wyznaczony zakres badań wskazany w podtytule pracy, a właściwie oceniony przez Autorkę jako wybór najistotniejszych zagadnień twórczości A. Kima w oglądzie monograficznej prezentacji, jest jak dotychczas jedyną publikacją o całościowym dorobku pisarza.

(3) W moim przekonaniu właściwie dobrana jest metodologia badań nad poetyką i estetyką immanentną wybranych utworów pisarza, która sytuuje się w przestrzeni badań kulturowych. Analiza kulturowa wymaga wyjścia poza tekst literacki i dookreślenia związków między nim a praktykami społecznymi obowiązującymi w danej kulturze. Odsłonięcie przestrzeni zewnętrznych i uwydatnienie związków między nimi nie może zastąpić immanentnej analizy dzieła literackiego. Owo połączenie rozmaitych tekstów dyskursywnych, usytuowanych w przestrzeni społecznej i kulturowej stwarza szerokie możliwości interpretacyjne w

perspektywie różnorodnych uwarunkowań (antropologicznych, etnicznych, dyskursu Innego i wielu innych). Dlatego w pełni uzasadniona jest refleksja interpretacyjna zewnętrznych uwarunkowań życia i twórczości pisarza. Autorka recenzowanego studium swój wywód merytoryczny rozpoczyna od charakterystyki najbliższego otoczenia Kima, ugrupowania „szkoły moskiewskiej” albo „pokolenia czterdziestoletnich”. Okazuje się, że oprócz miejsca zamieszkania pisarzy moskiewskich nic ich więcej nie łączyło. Nie stworzyli oni jednolitego tekstu działalności programowej ugrupowania, nie powołali do życia żadnego tytułu prasowego dla prezentacji swojej twórczości. Natomiast ich wypowiedzi o sztuce i kreacji artystycznej oraz wypowiedzi badaczy o ich twórczości, są tak rozbieżne i dyskursywne, że nie dają najmniejszej podstawy do sformułowania nazwy ugrupowania. Odrębność sylwetki twórczej A. Kima, jednego z przedstawicieli tej grupy, widzi Autorka w rozmaitych formach wypowiedzi literackich i publicystycznych, a dokonana analiza recepcji jego twórczości, wyraźnie eksponuje uniwersalną przestrzeń wizji artystycznej Kima, inspirowaną twórczością kosmistów rosyjskich (N. Fiodorowa, K. Ciołkowskiego, W. Wiernadskiego) oraz myślą niektórych filozofów m. in. : Pierr’a Teilharda de Chardina oraz Artura Schopenhauera. Wieloaspektowa i wielopoziomowa analiza poetyki powieści i opowieści pisarza odsłania obecny w całej twórczości motyw śmierci i przemijania. Od uzmysłowienia tragicznego poczucia własnej egzystencji w stanach granicznej nicości i niemożności odnalezienia odpowiedniego języka na wzór poprzedniej zracjonalizowanej artykulacji rzeczywistości, podmiot intuicyjnie podąża ku bliżej nieokreślonej wzniosłości duchowego poznania. Język przemilczenia dysponujący figurami metaforycznej kreacji, rzeczywiście „służy budowaniu tajemniczości” (s. 83), określa przestrzeń otwartych możliwości, w której może zaistnieć Kimowska idea nieśmiertelności istnienia w mesjanistycznym projekcie wspólnotowej” komunii dusz”. Nie oznacza to jednak identyfikacji z istniejącymi systemami filozoficznej świadomości społecznej. Odwołanie się do myśli znanych filozofów, jak i do dyskursywnej ponowoczesności, jedynie potwierdza opinię Autorki o polemicznym charakterze inspiracji twórczych autora *Wiewiórki*. Ciągłe powracające pytanie Kima o format duchowy człowieczeństwa wypływa z przeciwstawnych koncepcji filozoficznych Schopenhauerowskiej metafizyki woli oraz noogenezy francuskiego teologa Teilharda de Chardina. Ustalenia Autorki o prymacie wolności wewnętrznej człowieka w systemie światopoglądowym Kima, nie budzą najmniejszych wątpliwości. Słusznie wskazuje ona na istnienie „takiego rodzaju konieczności, które nie tylko nie ograniczają suwerenności człowieka lecz stanowią niezbywalny warunek jego osiągnięcia”. Wśród wielu konieczności, motywujących świadomość człowieka, wymienia „miłość skierowaną nie tylko do

pojedynczego człowieka ale do człowieka jako całości „ (s. 127). Oczywiście nie jest to ujęcie jednostkowe i skończone o ukształtowanej i niezmienniej postaci formatu duchowego istoty ludzkiej. Psychika człowieka ciągle odczuwa niedosyt stanu aktualnej świadomości, znajduje się w procesie permanentnej modyfikacji, nieustannego stawania się „człowieka przez innego człowieka „. W takim kształcie mobilności duchowej odnajdujemy ontologiczną kategorię harmonii ludzkiego istnienia. Właśnie harmonijnego wizerunku człowieka poszukuje bohater niezwykły – artysta, któremu autor udziela głosu najważniejszego, bliskiego swojej własnej świadomości wyrażonego formą wypowiedzi narratora auktorialnego. Kimowski artysta jest Inny, nie identyfikuje się z powszechnie akceptowanymi rolami społecznymi, jest outsiderem poszukującym możliwości dotarcia do prawdy zaistnienia wszelkiego życia. Po drodze odrzuca korzyści materialne, ignoruje wszelkie poziomy statusu społecznego. Podąża ku moralnemu dobru, ku możliwościom nie tylko wczuwania się w duchową potrzebę drugiego człowieka. Jest to sytuacja „przeistoczenia”, czyli całkowitej zmiany stanu świadomości artysty. Dlatego w utworach pisarza ciągle obecne są elementy autokreacji osobowości twórcy, bez reszty poświęcającego się budowaniu nieustannej wzniosłości dobra, przekraczającego granice jednostkowej egzystencji, zwróconej ku wartościom ponadczasowym, zdolnym do podtrzymania trwałego i nadrzędnego sensu życia. Każdy akt „przeistoczenia” to wynik wielkiego, aż do granic ludzkich możliwości, ascetycznego wysiłku wyrzeczenia się, tego co zwykle, powszechne i zracjonalizowane człowieka ale jednocześnie jest to wymiar ekstatycznej kumulacji energii duchowej przekraczającej stan jednostkowego „Ja” świadomości, to energia duchowej potrzeby dla wielu istot wyrażająca się kategorią „My”. Stąd wypływają pojęcia o nieokreślonych granicach rozmaitych stanów duchowej kondycji : samotności, kontemplacji, decyzji odejścia w bliżej nieokreśloną przestrzeń świetlanej przyszłości ,szlakiem artysty i jego sztuki. Dlatego bohater opuszczając miejsce zamieszkania(dom, miasto, okolicę) wyrusza w drogę bez wyraźnie określonej motywacji. Brakuje uwydatnionej celowości wędrówki jest ona, zdaniem Autorki „wyraźnie marginalizowana”. Istota ciągle powtarzającego się motywu peregrynacji uwarunkowana jest wolą jej podjęcia i kontynuacji. Większość bohaterów to jednostki, które z wyboru opuszczają przestrzeń cywilizowanego świata, stają się wędrowcami bez wyraźnie określonego celu. W przeświadczeniu Autorki, w samotności, w toku wędrówki a nie w potocznym doświadczeniu konstytuuje się i samookreśla „Ja” duchowe bohaterów pisarza. Na łonie przyrody, we współodczuwaniu tajemniczego rytmu życia ziemi dusza człowieka łączy się z metafizyczną przestrzenią kosmosu.

Ostatni rozdział książki Pani Jastrzębskiej poświęcony twórczości A. Kima rzeczywiście uwydatnia świadomość twórcy, skierowaną na aktualne aspekty współczesnej polityki Rosji. Poszukiwania uniwersalnej, metafizycznej jedności wśród ludzi w duchowej przestrzeni eksponowanej w poprzednich utworach pisarza, w opowieści *Wyspa Jonasza* zmieniają się wyraźnymi wskazaniem o konotacjach politycznych. Eurazjanizm łączy pisarza z perspektywą dwóch odrębnych przestrzeni kulturowych Rosji i USA. Inspiracja konsolidacji światowych mocarstw, zdaniem pisarza, powinna opierać się na duchowości wschodniej wypływającej z religii prawosławnej. Już sama struktura wypowiedzi literackiej w formie eseju jednoznacznie kieruje uwagę czytelnika na tekst o wyraźnych konotacjach politycznych.

(4) Rozprawę cechuje precyzyjny język naukowy; tok wywodu myślowego jest przejrzysty, jego śledzenie ułatwia logicznie rozłożony materiał problemowy, zawarty w poszczególnych rozdziałach, a rzeczy najważniejsze wyeksponowane są pogrubioną czcionką. Na szczególną uwagę zasługuje wielka erudycja Autorki rozprawy, doskonale obeznanej z literaturą naukową, umiejętnie i swobodnie poruszającej się w przestrzeniach interdyscyplinarnej wiedzy współczesnego literaturoznawstwa.

Podsumowując, książka dr Katarzyny Jastrzębskiej całkowicie spełnia warunki stawiane rozprawom habilitacyjnym. Jako studium jest znaczącą wypowiedzią interpretacyjną w rozpoznaniu twórczości A. Kima, jednego z ciekawszych pisarzy rosyjskich.

5. Dr Katarzyna Jastrzębska – jako nauczyciel akademicki ma za sobą znaczące osiągnięcia. Prowadziła i prowadzi różne rodzaje zajęć dydaktycznych: od ćwiczeń przez konwersatoria, wykłady, proseminaria i seminaria na studiach I i II stopnia w trybie stacjonarnym i nie stacjonarnym o zróżnicowanej tematyce dla studentów filologii rosyjskiej. Zakres przedmiotów jest duży: obejmuje historię literatury rosyjskiej XX wieku, współczesne życie literackie, dzieje Rosji, wstęp do literaturoznawstwa, życie kulturalne we współczesnej Rosji, a także zajęcia przekładowe: teorię i praktykę przekładu, krytykę przekładu tekstów literackich, przekład artystyczny, ćwiczenia translatoryczne, oraz seminaria dyplomowe i zajęcia z praktycznej nauki języka rosyjskiego. Wolno sądzić, że dydaktykę traktuje bardzo poważnie, pracuje z dużym zaangażowaniem – w autoreferacie podaje, że przeprowadziła cykl wykładów w ramach programu LLP Erasmus w Uniwersytecie Pedagogicznym w Hradec Kralove (Czechy- 2007) oraz w Uniwersytecie Wileńskim (Wilno – 2010). Wypromowała 8 licencjatów. Wydaje się otwarta na nowe propozycje, opracowuje szereg programów autorskich do różnego rodzaju zajęć dydaktycznych.

Habilitantka stale angażuje się w różne formy pracy organizacyjnej na rzecz uczelni. Aktywnie uczestniczy w organizowanych seminariach, konferencjach i kongresach slawistycznych w kraju i za granicą. Wygłaszane przez nią referaty, odbierane są z dużym zainteresowaniem. Według przedłożonego wykazu konferencji, Autorka uczestniczyła w 10 literaturoznawczych i translatologicznych spotkaniach naukowych. Oprócz tego jest ona również organizatorką wielu przedsięwzięć naukowych, m. in. cyklicznie odbywających się konferencji Kraków-Wilno. Jest stałym członkiem zespołów opracowujących projekty naukowe przyznawane przez KBN.

Za wielkie zaangażowanie w różne przedsięwzięcia naukowe i organizacyjne dr Katarzyna Jastrzębska dwukrotnie uhonorowana została Nagrodą Rektora Uniwersytetu Śląskiego.

6. Sumując, stwierdzam, że dorobek naukowy i rozprawa habilitacyjna dr Katarzyny Jastrzębskiej spełniają ustawowe wymogi. Habilitantka jest odpowiedzialnym i dojrzałym badaczem o dobrym przygotowaniu teoretycznym i szerokich horyzontach poznawczych, niewątpliwie zdolnym do samodzielnej pracy naukowej w wielu zakresach literaturoznawstwa współczesnego. Zarówno jej dysertacja habilitacyjna, pozostały dorobek naukowy, uczestnictwo w pracach redaktorskich i organizacyjnych, jak i fachowa i odpowiedzialna działalność dydaktyczna w pełni uzasadniają wniosek o dopuszczenie dr Katarzyny Jastrzębskiej do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

(dr hab. Tadeusz Bogdanowicz, prof. UG)